

**ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ
ДОСЛІДЖЕННЯХ НАУКОВЦІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ
ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Актуальність. У центрі сучасної парадигми навчання й виховання – людина як неповторна унікальність і найвища цінність держави, здатна до розвитку і засвоєння нових знань, пов’язаних з історико-педагогічним надбанням нашого народу, що дає можливість прогнозувати його майбутнє. Піклуючись про вшанування українських педагогів і діячів освіти, Кабінет Міністрів України прийняв спеціальну Постанову № 510 від 20 квітня 1998 р. [5], в якій наголошується на необхідності проведення урочистих педагогічних читань, конференцій, присвячених видатним українським педагогам; організації зустрічей фахівців, учених зі студентами, вчителями, батьками, щоб привернути увагу до проблем розвитку української педагогічної думки; висвітлення в педагогічній і громадсько-політичній пресі творчої спадщини представників української педагогічної думки, чії праці ще недостатньо представлені в педагогіці.

Вивчення ідей, поглядів, концепцій визначних культурно-освітніх діячів і педагогів минулого збагачує й урізноманітнює наші уявлення про історико-педагогічний процес, а відтак сприяє його новому прочитанню, відкриває його нові грані, зміст, цінності досліджень. Не випадково “персоналістський напрям”, що завжди був провідним в історико-педагогічній науці, на сучасному етапі помітно активізувався.

Мета статті – показати погляди, ідеї, концепції педагогів минулого щодо виховання майбутніх поколінь.

Виклад основного матеріалу. Аналіз педагогічної спадщини, зокрема О. Партицького засвідчив, що педагог покладав великі надії на родинне виховання як важливий чинник становлення і розвитку інтелектуально-духовного світу дитини, формування рис її характеру, національної свідомості [2]. До об’єктивних умов, які постійно впливають на характер виховання, він відносив ставлення дорослих до дітей, один до одного, дотримання виконання

батьківських. Однак для повноти виховного процесу педагог вважав необхідним міцний зв'язок між школою, родиною і церквою.

У 1879 р. О. Партицьким було опубліковано в “Газеті Школьної” п'ять статей під назвою “Листи о вихованю домашнім”, у яких педагог порушив проблеми необхідності раннього трудового та естетичного виховання, згубності надмірної опіки у вихованні дитини, висвітлив особливості педагогічної боротьби з “лінивством”, відзначив розвиваюче, виховне й освітнє значення дитячої гри та доцільність виховання дітей на кращих зразках української та світової літератури. Запропоновані О. Партицьким засади сімейного виховання розвивали і поглиблювали на шпальтах “Газети Школьної” її постійні автори (Г. Врецьона, І. Кабаровський, П. Куліш, О. Тороньський, М. Януш та ін.). У щомісячнику “Письмо з “Просвіти” 1877 р. ученим було опубліковано статтю “О разумном вихованю дітей”, що порушувала проблеми методики виховання дітей у сім'ї; у редагованому О. Партицьким журналі “Зоря” було запроваджено рубрику “О вихованю домашнім”, де у 1881 р. публікувалися різні матеріали окресленої тематики (“Ціль материнського виховання”, “Релігійність матері”, “Музика як средство виховуюче”, “Загальний розвій” та ін.).

Проаналізувавши основні напрями практичної діяльності А. Животка [1] в дошкільному вихованні Ю. Л. Калічак довів, що це пропаганда ідеї національного виховання в формі лекцій, опублікування статей в часописах і журналах; відповідних звернень до різних українських організацій, установ, товариств; влаштування дитячих свят, ранків, виставок дитячих робіт та ін.

Значущим напрямом діяльності педагога було створення дитячих дошкільних закладів різного типу (“Дім дитячих розваг”, дитячі захоронки, садки, майдани та ін.), організація та забезпечення керівництва й координації дій різних державних та громадських установ і товариств, які відповідали за виховання дітей (секція дошкільного виховання при Подільському земстві, “Товариство дошкільного виховання ім. Й. Г. Песталоцці” в м. Кам'янці-Подільському, секція дошкільного і позашкільного виховання при товаристві “Просвіта” в м. Кременці та ін.). Упродовж 1918-1925 рр. педагогом створено більше 20-ти дитячих дошкільних закладів у різних регіонах України, в яких під

опікою перебувало понад 1000 дітей. Позашкільне виховання учений практикував передусім у дитячих клубах (м. Кам'янець-Подільський, 1920 р.; м. Кременець, 1922 р.; м. Прага, 1924 р.): пріоритетними в їх роботі були принципи самоосвіти та самоврядування. З молоддю шкільного віку проводилися спільні читання художньої літератури, влаштовувалися концерти, ставилися п'єси, організовувалися мандрівки, дітей залучали до занять спортом та ін.

Однак досвід, нагромаджений й українською діаспорою у справі національної освіти та виховання підростаючих поколінь є цікавим і цінним для українських педагогів. Адже перед ними теж стоїть важливе і відповідальне завдання: всіма формами, методами й засобами сприяти вихованню національно свідомого громадянина України, примножувати духовну й матеріальну культуру, утверджувати загальнолюдські цінності. Цінним надбанням вітчизняної педагогічної науки й освіти за останні роки стали праці відомих українських педагогів Григорія Ващенка, Августина Волошина, Іванни Петрів, Степана Сірополка, Степана Смаль-Стоцького та багатьох інших учених зі світовим іменем, які довгий час були відчужені від духовного життя рідного народу.

З огляду на це заслуговує на серйозну увагу педагогічна та громадсько-просвітницька діяльність Івана Боднарчука (1910-1990) [6], уся діяльність якого була підпорядкована одній меті: прищеплювати українцям, які народилися в Канаді, любов до рідної мови, формувати їх національну самосвідомість і гідність, виховувати синів і дочок українського народу на його кращих історичних надбаннях і традиціях, досягненнях вітчизняної й світової науки. С. Романюк дослідженням педагогічних праць і епістолярної спадщини І. Боднарчука довела, що він розглядав школу, перейняту національним духом, як головний чинник формування національно свідомої особистості, що забезпечує його спільно з сім'єю, етнічною громадою, позашкільними освітньо-виховними установами й культурно-просвітницькими організаціями. Водночас, виконуючи обов'язки інспектора, організатора та дорадника рідних шкіл, під час поїздок по Канаді спілкувався з учителями рідних і державних шкіл, допомагав їм в удосконаленні навчально-виховного процесу, засновував рідні школи й курси українознавства в населених пунктах, де вони ще не діяли, збирав і аналізував статистичні дані про

українське шкільництво, вивчав ставлення до важливої для української спільноти в Канаді справи державних і громадських організацій.

Аркадій Животко в еміграції теж виховував підрастаюче покоління українців, вбачаючи в ньому майбутнє незалежної держави [1]. З цією метою педагог влаштовував дитячі майдани для дітей емігрантів, організовував з ними різноманітні свята, читав лекції для батьків, проводив батьківські наради. Діяльність ученого спрямовувалася на практичне втілення теоретичних положень концепції дошкільного виховання та системи позашкільної освіти з метою формування гармонійно розвинутої, національно свідомої особистості у важких умовах еміграційного життя. Так, в 1924 році А. Животко влаштував у Празі дитячий майдан для дітей українських емігрантів. Особливість його роботи полягала у спробі вченого максимально залучити широкий загальний дітей українців до участі в щотижневих заняттях з метою поглибленого ознайомлення зі скарбницею національної культури.

С. Романюк було встановлено, що в процесі педагогічної діяльності І. Боднарчук активно сприяв пошукові шляхів і засобів виховання національно свідомих членів української спільноти як визначальної умови її самозбереження та саморозвитку [6]. Головною метою національного виховання він вважав формування етнічної свідомості й самосвідомості канадських українців засобами рідної мови, літератури, культури, звичаїв і традицій, історії українського народу, гордості за приналежність до української нації, що має здійснюватися створеною в діаспорі системою “родина - дошкілля - школа - інститути - церква - молодіжні організації - культурно-освітні товариства” упродовж усього життя людини.

Однак найважливішою інституцією, що забезпечує національне виховання, за переконанням І. Боднарчука, є родина, у якій має панувати глибока релігійність, культ Батьківщини, любов до ближнього, культ книжки і рідного слова. Духовний зв'язок дітей з батьками - це передумова вироблення бажаного національного світогляду і доброго характеру, збереження їх при українстві, запорука забезпечення неперервності поколінь.

Ефективним чинником формування національно свідомої особистості І. Боднарчук вважав і рідну школу, де учні мають можливість спілкуватися

українською мовою, жити в етнокультурному довіллі, збагачувати свої знання про батьківщину, брати участь у національному культурно-просвітницькому житті (гуртки і ансамблі народного мистецтва, концерти з нагоди національних і релігійних свят, вечори творчої молоді, конкурси, свята книжки та ін.). Світоглядні переконання, знання й навички, набуті в рідній школі, молоде покоління реалізує в життєдіяльності, молодіжних організаціях і громадсько-культурних товариствах, які покликані здійснювати національно-християнське виховання своїх членів і на цій основі забезпечити власне майбутнє як спільноти в країні проживання. І. Боднарчук доводив своїм співвітчизникам, що розвиток, самоствердження громади залежить від життєвої позиції й активності її членів, їх знань, досвіду, високих духовних і морально-етичних якостей, тобто від особистостей, здатних генерувати нові знання та ідеї, творити відповідне соціокультурне середовище, передавати знання та ідеї від покоління до покоління і примножувати їх на рівні одного покоління чи особи.

Одне з центральних місць в історії українського національного шкільництва Галичини першої половини ХХ століття належить Юліану Дзеровичу [4]. Це підтверджує тісна співпраця Ю. Дзеровича з визначними українськими діячами (О. Барвінський, І. Герасимович, К. Левицький, С. Томашівський, А. Шептицький, В. Щурат), які були незаперечним авторитетом для української громади у Східній Галичині.

На всій діяльності Ю. Дзеровича відбилися духовна освіта і християнський світогляд, наповнюючи її гуманною духовною сутністю. Не уявляючи виховання без релігії, він активно захищав право і обов'язок духовенства на виховання молоді. Серед ідей, які визначили науково-теоретичну і практичну діяльність Ю. Дзеровича є 1) ідея народності (виховання дитини у рідномовному шкільному середовищі); 2) українська національна ідея (утвердження національного світогляду і боротьба за незалежну українську державу); 3) ідея християнського виховання молоді (тісний зв'язок науки і релігії); 4) ідея практичної, трудової, активної школи; 5) ідея державно-громадянського виховання (основа для об'єктивного розподілу обов'язків у вихованні між державою і українською громадою, при цьому остання повинна забезпечити реалізацію національного

виховання); 6) ідея соціальної педагогіки (соціалізація дитини засобами виховання); 7) поєднання авторитету і свободи у вихованні; 8) виховання характеру як головне завдання суспільного виховання; 9) психологізація виховання, індивідуальний підхід; 10) погляд на виховання як засіб покращення соціального середовища.

Метою виховання педагог вважав тілесну і духовно-моральну довершеність вихованця або його самостійність, розуміючи її як рівень сформованості особи, готовність виконувати свої обов'язки перед Богом, суспільством, народом і собою, маючи для цього достатньо фізичних і духовних сил. Стратегічна мета конкретизована через індивідуальне, суспільне і релігійне виховання.

Виховання в своїй педагогічній системі Ю. Дзерович поділяє на фізичне (гігієна в широкому розумінні цього слова: збереження, розвиток та здоров'я тіла) і виховання душі. До основних чинників, які впливають на збереження здоров'я, педагог відносить дихання, харчування, рух і відпочинок, одяг, чистоту тіла, загальні гігієнічні знання. Вдосконалення тіла різноманітними способами і засобами Ю. Дзерович називає плеканням, що відбувається через плекання м'язів, зміцнення нервової системи і турботу про сенсорні системи, тобто органи чуття та їх гігієну. На думку педагога, вдосконалення людини мусить розпочинатися з плекання її фізичної природи, бо вона створює підґрунтя, на якому розвиватиметься праця духу, від чого залежить здоров'я людини, її творча діяльність у майбутньому і моральні якості. Від фізичного виховання, на думку Ю. Дзеровича, залежить не лише успіх кожного зокрема, а й добро цілого суспільства. Зміст поняття "виховання душі" у педагогічній системі Ю. Дзеровича визначається трьома складовими частинами духовного життя: мислення, почуття і воля. У поглядах на виховання душі Ю. Дзерович має чимало спільного з І. Бартошевським, К. Ушинським, П. Юркевичем.

З педагогічного погляду заслуговує на увагу вимога Ю. Дзеровича виховувати почуття правдомовності, яке є підвалиною взаємного довір'я між людьми; почуття власної гідності й честі, любові до себе. Для процесу виховання почуттів основоположним, на думку галицького педагога, є принцип активності, що узгоджується із християнським розумінням душі та її властивості.

У деякій мірі погляди Ю. Дзеровича перетинаються із положенням педагогічної системи Михайла Драгомирова [3], який визначав виховання сферою волі, а навчання - сферою розуму людини. Він вважав, що військова справа значною мірою більш вольова, ніж розумова, тому роль виховання у підготовці солдата важливіше за навчання. Воля і розум, на його думку, дві головні, вічні і незмінні якості людини, які знаходяться в постійному протиріччі: воля є джерелом самовідданості, а розум – джерелом інстинкту самозбереження. Солдату, передусім, мають бути притаманні воля і самовідданість, які необхідно розвивати й укріплювати за допомогою виховання.

Як показав аналіз науково-педагогічних праць військового вченого Михайла Драгомирова, основними концептуальними положеннями проблеми виховання воїнів у педагогічній спадщині є наступні [3]:

- 1) виховання солдатів через постійний цілеспрямований вплив командирів на підлеглих, з самого початку служби;
- 2) солдат – своєрідна, неповторна особистість;
- 3) серед численних об'єктивних факторів, що впливають на формування особистості солдата, провідну роль відіграє виховання;
- 4) ефективність військового виховання залежить від командира, його підготовки, чіткої організації армійського життя.

Обґрунтовуючи питання виховання військовослужбовців, М. Драгомиров виходив із вирішальної ролі людини, вбачав в солдатах і офіцерах, що мають високі морально-бойові якості й силу, головну силу в армії незалежно від рівня розвитку та удосконалення засобів збройної боротьби. Найдосконаліша зброя і військова техніка самі по собі нічого не значать, зазначав педагог, головне полягає в людях, в чиїх руках знаходиться зброя, в їх знаннях і вміннях застосовувати її з найбільшою ефективністю. Тому, основною метою виховання солдата М. Драгомиров вважав вироблення в ньому “надійності”, що означає чесне, сумлінне і самовіддане виконання воїном своїх службових обов'язків завжди і за будь-яких умов як мирного, так і військового часу, “як на очах начальника, так і за очима”.

В. Огнєв у системі військового виховання М. Драгомирова виділив два основних напрями. Перший – це вироблення у солдатів загальновійськових якостей і рис особистості: почуття військового обов'язку, високої відповідальності за захист Вітчизни, вірність військовій присязі, статутам, бойовому прапору частини, самовідданість, військове товариство і взаємовиручка, дисциплінованість, безперечна покора волі начальника у всьому, що стосується служби. Другий – розвиток і укріплення вольових якостей воїнів (сміливість, хоробрість, самовладання, стійкість і мужність, завзятість, витривалість, здатність зносити всі труднощі військового часу, ініціатива і винахідливість).

Вищою ступеню виявлення патріотизму є самовідданість воїна. З точки зору М. Драгомирова, патріотизм – це така моральна якість солдата, яка виявляється в його любові та “відданості государю і Вітчизні”, в потребі й прагненні в будь-яких умовах бути готовим йти заради їх захисту на самопожертвування. Водночас, розуміючи велике значення рідного слова, рідної пісні у вихованні патріотизму, М. Драгомиров, командуючи військами Київського військового округу, дозволив співання українських пісень у військових частинах і підрозділах округу. Співи національних пісень в армії у цей період суворо заборонялися і скасування такої заборони було його заслугою. Також з його дозволу солдатські бібліотеки частин округу одержали популярні брошури українською мовою, що за його клопотанням почали друкувати, як “виняток із закону”.

Серед принципів виховання воїнів провідне місце М. Драгомиров відводив принципу цілеспрямованості, який визначає загальну спрямованість процесу виховання солдатів, його зміст, форми і методи. Вся виховна робота в армії повинна бути підпорядкована єдиним, загальним цілям і задачам. На його думку, необхідно встановити “єдність і одноманітність в розумінні і тлумаченні основних задач виховання”, в іншому разі, попереджав він “армія буде нестійкою в моральному відношенні”.

М. Драгомиров постійно пропагував ідею про те, що правильне виховання у всьому повинно узгоджуватися з “духовними і розумовими якостями людини”. Він надавав вирішального значення індивідуальному підходу командирів до підлеглих. Через усі педагогічні твори М. Драгомирова червоною ниткою

проходить думка про необхідність виявлення гуманності і поваги до особистості солдата в поєднанні з високою вимогливістю. Він вважав, що висока вимогливість командира до підлеглих разом із повагою особистої гідності і турботою про солдатів не лише спонукає воїнів до сумлінного виконання своїх службових обов'язків, а й спрямовує розвиток їх кращих якостей. Перебуваючи на командних посадах, М. Драгомиров нагадував підлеглим офіцерам, що їх першочерговим обов'язком є піклування про здоров'я, харчування, відпочинок, про матеріально-побутові умови солдатів. У той самий час особливу увагу М. Драгомиров звертав на необхідність чуйного і уважного ставлення до солдатів, на повне і своєчасне задоволення матеріально-побутових потреб воїнів, що дозволяє швидко відновлювати моральні і фізичні сили [3].

Виключно великий виховний вплив, на його думку, справляє на солдата, передусім, особистий приклад командира у виконанні службових обов'язків, у поведінці. Робота офіцерів з виховання підлеглих, яка не підкріплена їхнім особистим прикладом, буде неефективною, малодійовою і не досягне мети, і навіть більш того, може завдати шкоди, вважав М. Драгомиров.

Висновок. Таким чином, всі учені-педагоги відводили важливу роль у вихованні патріотів таким методам виховання, як переконання, заохочення, покарання, ставлення вимог і здійснення контролю за поведінкою і діяльністю підростаючого покоління.

Список використаних джерел

1. Калічак Ю. Л. Педагогічні погляди та громадсько-просвітницька діяльність Аркадія Животка: автореф. дис...канд. пед. наук / 13.00.01. – Івано-Франківськ, 2001. – 20 с.
2. Качмар О. В. Педагогічна спадщина та громадсько-просвітницька діяльність Омеляна Партицького: автореф. дис... канд. пед. наук / 13.00.01. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.
3. Огнєв В. О. Проблеми навчання і виховання військовослужбовців у педагогічній спадщині М.І. Драгомирова: автореф. дис... канд. пед. наук / 13.00.01. – К., 2001. – 20 с.
4. Пастушенко Н. М. Просвітницька діяльність та педагогічні погляди Юліана Дзеровича: автореф. дис... канд. пед. наук / 13.00.01. – К., 2001. – 20 с.
5. Педагогічна газета № 5 (47), травень 1998 р.
6. Романюк С. З. Педагогічна діяльність Івана Боднарчука в контексті розвитку українського шкільництва в Канаді: автореф. дис... канд. пед. наук / 13.00.01. – Івано-Франківськ, 2001. – 20 с.

У статті розглянуті проблеми рішення педагогами минулого різноманітних напрямів виховання в історико-педагогічних дослідженнях учених Західної України початку ХХІ століття: дошкільного, сімейного, національного, військового, патріотичного.

Ключові слова: виховання, патріотизм, моральні якості, персоналістичний напрям, історико-педагогічні дослідження, спадщина.

**ПРОБЛЕМЫ ВОСПИТАНИЯ В ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ
НАУЧНЫХ РАБОТНИКОВ ЗАПАДНОЙ УКРАИНЫ НАЧАЛА XXI ВЕКА**

**Стражникова И.
г. Ивано-Франковск**

В статье рассмотрены проблемы решения педагогами прошлого разнообразных направлений воспитания в историко-педагогических исследованиях ученых Западной Украины начала XXI столетия: дошкольного, семейного, национального, военного, патриотического.

Ключевые слова: воспитание, патриотизм, моральные качества, персоналистическое направление, историко-педагогические исследования, наследие.

**PROBLEMS OF EDUCATION ARE IN ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ
RESEARCHES OF RESEARCH WORKERS OF WESTERN UKRAINE TO BEGINNING OF
XXI OF CENTURY**

**Strazhnikova I.
Ivano-Frankivsk**

The problems of decision by the teachers of the past of various directions of education in historical-pedagogical researches of scientists of Western Ukraine of beginning of XXI of century: preschool, domestic, national, military, patriotic, are considered in the article.

Keywords: education, patriotism, moral internalss, personal (или individual) direction, historical-pedagogical researches, inheritance.